

РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ АРХЕОЛОГІЧНІ ЕКСПЕДИЦІЇ: КРИМСЬКИЙ ЕПІЗОД

Археологія – це наука, яка, окрім іншого, об'єднує спеціалістів і формує тривкі наукові та особистісні зв'язки. Робота у польових умовах, пошук інформації для інтерпретації знайдених артефактів, опрацювання колекцій і музейних збірок – усе це і передбачає тісну комунікацію, і формування певного професійного середовища. Важко визначити чи вирішальну роль відіграють в цьому польові роботи, чи різноманітні наукові контакти. Робота в експедиції та дискусії створюють приємну атмосферу співробітництва і приносять конкретні наукові результати. Аналіз “неофіційної історії” роботи багатьох експедицій доводить, що міжнародні чи спільні проекти у своїй основі мають особистісні контакти та спільні наукові інтереси. Найбільш цікавим у цьому відношенні є вивчення діяльності радянсько-польських археологічних експедицій другої половини ХХ ст. Об'єктом дослідження стали античні пам'ятки Північного Причорномор'я. Цікавим є й той факт, що ці експедиції були тісно пов'язані зі Львовом, адже польськими загонами керували випускники та працівники Львівського університету – Казимир Маєвський та Казимир Міхаловський.

Наукова кар'єра спеціаліста з галузі античної археології кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. передбачала участь у закордонних стажуваннях та розкопках на території Італії, Греції та інших західноєвропейських країн. Також з метою опрацювання тем дослідження доволі поширеним

Рис. 1. Керівники радянсько-польської археологічної експедиції К. Міхаловський та В. Гайдукевич
Fig. 1. Heads of Soviet-Polish archaeological expedition K. Michalowski and V. Gaidukevych

явищем були подорожі до закордонних музеїв. Таким чином польські та українські вчені були ознайомлені із найновішими методами проведення археологічних робіт, основними теоріями щодо ключових моментів розвитку античної цивілізації. Одночасно, давній розподіл сфер у галузі археологічних розкопок спонукав науковців до пошуку нових об'єктів і визначення перспективних регіонів. Вивчення матеріальних решток греко-римської доби вимагало дослідження периферійних пам'яток античності у Північному Причорномор'ї. Важливим чинником у цьому стало й те, що колекції античних старожитностей львівських музеїв переважно містили матеріали з Криму та південних областей України.

Польські та радянські археологи працювали на території України практично в один той самий час, досліджували античні міста, але шлях до цього науковці пройшли різний. Розглянемо передісторію більш детально. Казимир Маєвський і Казимир Міхаловський були учнями професора Львівського університету Едмунда Булянди. Казимир Міхаловський (1901–1981) почав працювати в університеті у 1924 р. Спершу обіймав асистентські посади в Інституті класичної археології, а після габілітації, протягом 1929–1933 рр., працював приват-доцентом кафедри класичної археології. Його наукова діяльність проходила переважно за кордоном: К. Міхаловський відвідав більшість великих музеїв Німеччини, Франції, Данії, Великої Британії, Італії, Греції, брав участь у розкопках в Афінах та на Криті. Під час

“львівського” періоду наукової діяльності учений підготував дослідження з тематики Ніобідів у грецькому мистецтві та про античні портрети з о. Делос. З 1930 р. він очолював кафедру класичної археології Варшавського університету. К. Міхаловський був здавна орієнтованим на розвиток середземноморської археології та активізацію участі польських археологів у цій царині. Наприкінці 1930-х рр. учений переклав польською мовою науково-популярну працю

Рис. 2. Загін польських археологів біля Царського кургану в Керчі. 1956 р. (фото з НА ІА НАНУ)
Fig. 2. Group of Polish archaeologists near Czarskyi barrow in Kerch. 1956 (photo from SA of IA of NASU)

Рис. 3. В. Гайдукевич дає настанови польським археологам (фото з НА ІА НАНУ)
Fig. 3. V. Gaydukevych instructs Polish archaeologists (photo from SA of IA of NASU)

Вільяма Генрі Боултона “Романтика археології” (“The Romance of Archeology”), у передмові до видання зазначивши, що класична археологія – наука “наступальна”, а позиція держави залежить від того, чи веде вона дослідження античних пам’яток за кордоном. Це гасло він практично втілював у життя. Свої роздуми та ідеї К. Міхаловський виклав у “Спогадах” [Michalowski, 1984]. Це джерело дає нам пояснення про те, яким чином стало можливим проведення розкопок. Передумовою цього був візит до Варшави директора Державного Ермітажу, професора Ленінградського університету Михайла Артамонова. Під час екскурсії Народним музеєм у Варшаві, де експонувались артефакти з робіт спільної польсько-французької експедиції в Ідфу (1936–1939), він запитав К. Міхаловського, чи не міг би той разом з іншими археологами долучитись до робіт радянських археологів у Криму? Як писав К. Міхаловський, він відповів що ця справа його цікавить і з найбільшою готовністю би до цього долучився [Michalowski, 1984, s. 209]. Таким чином, влітку 1956 р. польські науковці прибули до Керчі на розкопки. Офіційна історія археології свідчить, що одним зі співорганізаторів робіт став Керченський історико-археологічний музей. Роботами радянських архео-

Рис. 4. Директор Керченського історико-археологічного музею П. Гусаров з учасником радянсько-польської археологічної експедиції

Fig. 4. Director of Kerch historical-archaeological museum P. Husarov with the member of Soviet-Polish archaeological expedition

різницю у традиціях роботи та методах досліджень (рис. 3). Така співпраця принесла передусім полякам, багато результатів не тільки у дослідженнях, але й в методах їх провадження. Спільні теренові студії були корисними для кожної зі сторін, адже польські археологи та студенти могли порівняти свої методи проведення розкопок із тими, якими користувались радянські вчені і студенти. Цей аспект діяльності спільних експедицій зберігає актуальність і досі, саме цим передусім є корисною участь у міжнародних та міжінституціональних чи міждисциплінарних дослідженнях. К. Міхаловський відзначив, що від радянських колег поляки швидко навчилися розпізнавати штампи на амфорній тарі і застосовувати це важливе археологічне джерело для датування, а для радянських археологів було несподіванкою прагнення К. Міхаловського опублікувати отримані матеріали, що він вважав найголовнішою справою досліджень. Польські науковці програвали у техніці розкопок, адже, за словами К. Міхаловського, для його цілого загону це була перша робота в польових умовах, але їхньою перевагою була обізнаність у найновіших публікаціях провідних європейських археологів [Michałowski, 1984, s. 215]. З невідомих нам причин роботи в Мірмекії розтягнулись, і у своїх спогадах К. Міхаловський побіжно згадує про велику кількість зусиль, які були потрібні для пошуку фінансів для забезпечення роботи експедиції на ще один місяць¹. Також із спогадів про роботи 1956 р. отримуємо інформацію про скрутну ситуацію у забезпеченні продуктами членів експедиції. Передусім відчувався брак цукру.

Популяризація отриманих результатів і промоція досягнень польської археології були одними із пріоритетів наукової діяльності К. Міхаловського. Невдовзі після закінчення розкопок 1956 р. у виданні *“Illustrated London News”* з’явилося повідомлення про роботи радянсько-польської експедиції та відкриті у Мірмекії рештки виноробної майстерні II ст. до н. е. [Michałowski, 1956, p. 29]. У своїх спогадах К. Міхаловський називає її найбільш ефектним та найбільш вагомим відкриттям. У цьому власне і проглядається відмінність радянсь

логів керував В. Гайдукевич, польських учених – К. Міхаловський (рис. 1). З організації експедиції також брали участь Інститут історії матеріальної культури АН СРСР, Державний Ермітаж, Ленінградський державний університет, Національний музей у Варшаві. Ця експедиція була поділена на декілька загонів, метою діяльності яких були розкопки Мірмекія, Німфея, античних поселень у районі сучасних селищ Партизани і Карантинне. Разом з польським архітектором З. Томашевським проведено обміри Царського кургану (рис. 2), в результаті чого, було виявлено викривлення, внесені реставраціями XIX ст.

За домовленістю радянський і польський загони працювали окремо з огляду на

¹ Фінансування роботи спільної експедиції цілком покладалось на польську сторону.

кого і польського підходів до популяризації відкриття, адже такі виноробні комплекси були відомими ще з 30-х рр. XX ст. Їхні рештки відкриті у Тиритаці, Ілураті та інших містах навколо Пантікапея. Але інформація про це була відома обмеженому колу вчених-антикознавців і публікувалась у спеціальних археологічних виданнях. Повідомлення ж К. Міхаловського мало характер певного шоу, що було непритаманним “пуританській” археології СРСР. На користь цієї тези свідчить і формулювання із цитованої статті, коли це відкриття названо поверненням поляків на території дослідження великих середземноморських цивілізацій, а у своїх спогадах К. Міхаловський визнавав, що Мірмекій безсумнівно став першим післявоєнним полігоном вдосконалення техніки проведення археологічних робіт.

Результати першого року роботи схвально оцінили на засіданні відділу археології Ленінградського відділення Інституту історії матеріальної культури. Зокрема, у протоколі зазначалось, що “спільні із закордонними вченими роботи успішно сприяють обміну досвідом археологічних робіт між двома державами, що сприятливо позначається на встановленні міжнародних культурних зв’язків” [Архів ІМК РАН, ф. 312, 1956, арк. 35]. У 1956 та 1957 рр. керівник Боспорської археологічної експедиції В. Гайдукевич відвідав кілька міст Польщі,

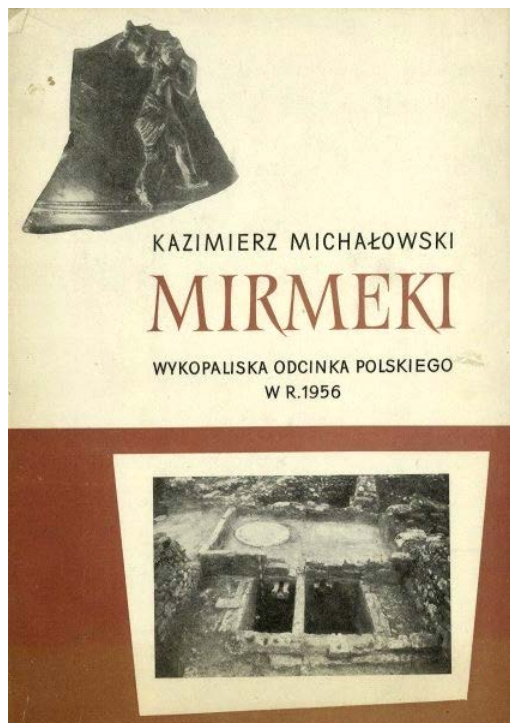

Рис. 5. Титульна сторінка праці К. Міхаловського “Mirmeki. Wykopaliska odcinka polskiego w r. 1956”

Fig. 5. Title page of K. Michałowski's work “Mirmeki. Wykopaliska odcinka polskiego w r. 1956”

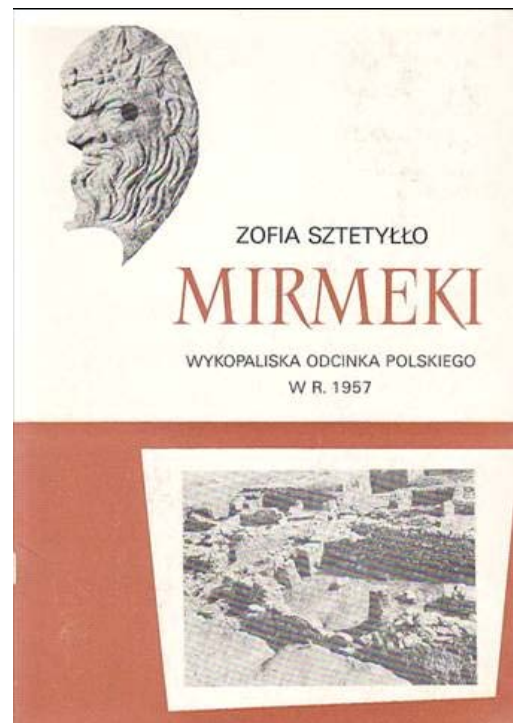

Рис. 6. Титульна сторінка праці З. Штетилло “Mirmeki. Wykopaliska odcinka polskiego w r. 1957”

Fig. 6. Title page of Z. Sztetyło's work “Mirmeki. Wykopaliska odcinka polskiego w r. 1957”

виступав із доповідями, у Національному музеї Варшави відбулись виставки матеріалів з розкопок Мірмекія. Результати робіт К. Міхаловський опублікував і в кількох повідомленнях у радянських та польських виданнях [Michałowski, 1957a; 1957b; Михаловский, 1957]. Це все сприяло тому, що спільна археологічна експедиція продовжила роботи і у 1957 р. Слід звернути увагу на зусилля польського науковця щодо популяризації результатів розкопок. За невеликий проміжок роботи спільної експедиції в Мірмекії ним було підготовлено, виголошено та опубліковано у польських, радянських та європейських виданнях 18 статей, повідомлень та рефератів.

Орієнтація на популяризацію успіхів археології спричинила появу на Керченському півострові польської знімальної групи. Ось як це описував К. Міхаловський: "...до нас прибула телевізійна група, щоб зафільмувати наші перші повоєнні розкопки, тим більше що вони відбувались у Країні Рад. Разом з оператором приїхала наша знана письменниця і журналістка пані Зоф'я Іжевська... Прибулі забажали проте знімати не лише наші розкопки, а й користуючись перебуванням у Криму, задокументувати типовий місцевий колорит на ринку в Керчі. Нечувано модний їх одяг², рівно ж як і відсутність письмового дозволу на фотографування поза межами розкопок спричинились до того, що доволі швидко опинились вони під вартою. Поза тим, чого варто було очікувати, вже через годину був я поінформований про те, що сталося" [Michałowski, 1984, s. 217]. Невдовзі польських

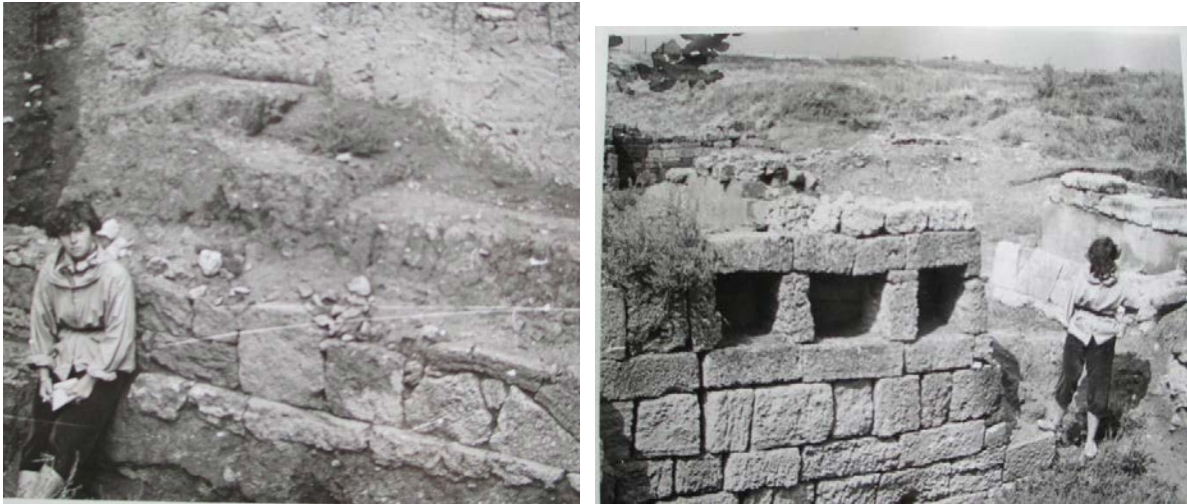

Рис. 7–8. А. Вонсович в Ольвії (фото з НА ІА НАНУ)
Fig. 7–8. A. Vonsovych in Olvia (photo from SA of IA of NASU)

журналістів допоміг визволити директор Керченського музею П. Гусаров (рис. 4). Однак у старожилів Керчі відклалась пам'ять про польських "шпигунів", які видавали себе за археологів. Загалом ситуація з присутністю у Керчі іноземних дослідників була доволі незручною для тогочасної влади, адже Керч була "закритим містом". Усе це пізніше, у 1958 р. спричинило до того, що археологічні розкопки були згорнуті, а польські науковці, були терміново евакуйовані з півострова. За офіційною версією розкопки 1958 р. відбулись в липні-жовтні і "їх результати сприятливо відбилися на розвитку науково-дослідницьких робіт Керченського музею...". Однак відомо, що в липні 1958 р. В. Гайдукевич не приїхав до Москви для організації робіт спільної радянсько-польської експедиції і така бездіяльність стала причиною появи спеціального розпорядження по Інституту [Архів ПМК РАН, ф. 35, оп. 5, спр. 60, арк. 217]. К. Михайловський писав, що директор музею "буквально благав мене, щоб виїхали". Тоді ж надійшов наказ полякам негайно виїхати до Москви, але разом з тим надійшло і запрошення від професора М. Артамонова провести два тижні у Ленінграді для підготовки документації. Зауважимо, що радянська влада вважала достатнім відшкодуванням неможливості проведення розкопок і фактичне відсторонення від участі для польських науковців те, що давала дозвіл на відвідання центральних археологічних установ і музеїв Москви та Ленінграду. Таким чином ми бачимо, як вкотре проявлялась заполітизованість науки, передусім античної археології. Науковий ентузіазм у дослідженні стародавніх цивілізацій та вага постаті К. Міхаловського стали передумовою того, що вже у 1956 р.

² До речі, відмінність передусім в одязі неодноразово відмічає К. Міхаловський, описуючи побут радянських людей та польських науковців.

відновились розкопки польського загону у Тель Атриб у Єгипті. У 1962 р. він також розпочав роботи із дослідження Пальміри, а згодом проводив розкопки на о. Кіпр.

Важливим підсумком роботи польського загону археологів у Керчі стала публікація двох томів аналізу здобутого матеріалу. У 1958 р. К. Міхаловський опублікував працю *“Mirmeki. Wykopaliska odcinka polskiego w r. 1956.”* (рис. 5), а у 1976 р. побачила світ монографія Зоф’ї Штетилло *“Mirmeki: wykopaliska odcinka polskiego w r. 1957”* (рис. 6). Також ця авторка більш детально досліджувала штампи на керамічній тарі, виявленій під час розкопок Мірмекія [Sztetyło, 1965, s. 93–117].

Рис. 10. Стефан Парніцький-Пуделко з радянськими археологами на розкопках в Ольвії. 1957 р. (фото з НА ІА НАНУ)
 Fig. 10. Stefan Parnicki-Pudelko with Soviet archaeologists during the excavations in Olvia. 1957 (photo from SA of IA of NASU)

Учні К. Міхаловського брали участь у розкопках та інших античних пам’яток Північного Причорномор’я. Зокрема, у 1956 р. Олександра Вонсович брала участь у розкопках Ольвії (рис. 7–8) і згодом опублікувала монографію про історію цього міста [Dunin-Wąsowicz, 1975], а відома польська дослідниця, асистент К. Міхаловського, а згодом професор Ягелонського університету Марія Людвіка Бернхард починала свою археологічну діяльність власне у Мірмекії у 1956 р. У наступному році М. Бернхард самостійно брала участь у розкопках неподалік Єлизаветинського городища на березі р. Кубань та у розкопках Калос Лімен [Szymanska, 1959]³, а згодом працювала у Пальмірі. Свої спостереження та висновки польська дослідниця виклала у двох публікаціях [Bernhard, 1961a; 1961b].

У другій половині 50-х рр. ХХ ст. у Причорномор’ї працювала ще одна польсько-радянська археологічна експедиція. Польський загін очолював Казимир Маєвський (1903–1981). Він протягом 1922–1927 рр. навчався на гуманітарному факультеті Львівського університету, згодом працював на різних посадах в Інституті та на кафедрі класичної археології. У 1939/1940 н. р. К. Маєвський очолив на новоствореному історичному факультеті Львівського університету кафедру історії стародавнього світу (стародавньої історії). Сферою наукових зацікавлень К. Маєвського були егейська, грецька і римська цивілізації, він був автором першого польського університетського підручника з історії егейської культури. На початку 1930-х рр. К. Маєвський стажувався в університетах Німеччини, Австрії, Болгарії, Франції, Румунії та Туреччини, брав участь у розкопках на теренах Греції та Криту. Відзначимо також, що у роки Другої світової війни учений завідував археологічним відділом Львівського

³ У некролозі К. Міхаловського [Prof. Dr. K. Mihalowski, 1981, s. 12] також вказано, що він брав участь у розкопках Калос Лімен у 1959 р., однак іншими джерелами ця інформація не підтверджується.

історичного музею. У 1953 р. К. Маєвський організував й очолив Інститут історії матеріальної культури Польської Академії наук (нині – Інститут археології та етнології ПАН).

Архівні документи свідчать, що ідея проведення спільної археологічної експедиції в Ольвії виникла ще на початку 1940-х рр. Зокрема, ще працюючи у Львівському історичному музеї, у 1940 р. К. Маєвський обговорював із Лазарем Славіним, тодішнім директором Інституту археології АН УРСР, можливість проведення спільної археологічної експедиції в Ольвії. Вона була запланована на літо 1941 р., але не відбулась через початок військових дій на території України. Згодом, у другій половині 1950-х рр., група польських археологів під керівництвом К. Маєвського декілька років поспіль усе ж працювала в Ольвійській експедиції. Офіційні звіти про проведені археологічні дослідження містять скупу згадку про те, що влітку

1956 р. розкопки в Ольвії були організовані Інститутом археології АН УРСР та Інститутом історії матеріальної культури АН СРСР. У роботах брала участь група польських вчених з Інституту історії матеріальної культури ПАН. Розкопки тривали на ділянці Е6 у західній частині агори городища [НА ІА НАНУ, ф. Експедицій (64), спр. 1956/10, арк. 1]. За цими відомостями стоїть довгий процес узгодження, коли К. Маєвський звертався до Академії наук СРСР від імені Інституту історії матеріальної культури ПАН з проханням дозволити дослідження. Зі звіту за 1957 р. ми дізнаємось, що польській загін під керівництвом Л. Славіна і К. Маєвського працював на ділянці Е7 протягом 6–24 серпня. Участь у роботах брали Зоф'я Ганшинець (Гансінець, у звіті її прізвище перекинуто і написано "Ганзинець"), доценти Стефан Парницький-Пуделко (рис. 9, 10) і Євгеніуш Конік. Загалом у експедиції перебувало дев'ять громадян Польщі. З радянського боку роботами на ділянці керувала Ніна Олександрівна Лейпунська. Як і у випадку Мірмекія, дослідження в Ольвії передусім забезпечили польським археологам практичний досвід роботи на античних пам'ятках [Gurba, 2008, s. 146]. У грудні 1958 р. К. Маєвський відвідав Ленінград. На засіданні античного відділу Ленінградського відділення ПМК він виголосив доповідь, наголосив на бажанні встановити тісніші зв'язки між радянськими і польськими дослідниками [Архів ПМК РАН, ф. 312, спр. 444, арк. 137]. У листі К. Маєвського до Л. Славіна від 2 червня 1959 р. вказано, що розкопки планувалось продовжити 10 вересня – 10 жовтня 1959 р. Передбачалось, що до Ольвії прийдуть доцент С. Парницький-Пуделко, магістр З. Табаш та К. Маєвський з дружиною. Для проведення розкопок була потрібна згода Закордонного відділення АН СРСР та письмова згода директора Інституту археології. Дата початку розкопок та склад польського загону не були чіткими, адже в листі від 24 червня 1959 р. К. Маєвський писав, що до складу експедиції увійдуть Збігнев Табаш, доцент Тадеуш Завадський, доктор Людвіга Пресс. У постскрипті до листа, обговорюючи питання майбутньої експедиції, К. Маєвський писав: "...візьмемо із собою і цукор, і чай, каву та сигарети" [НА ІА НАНУ, ф. 17, спр. 16, арк. 1170]. Також цікавою деталлю з листа є теза про те, що харчування кожен буде організовувати індивідуально на квартирах чи при можливості – у їдальні, адже проживання у приватних садибах дозволило полякам зблизька побачити радянський стиль життя (рис. 11). Про внутрішньополітичну ситуацію в середині країн Варшавського блоку і залежність науки від політики свідчить лист К. Маєвського, датований 20 вересня 1959 р., де автор висловлює жаль з приводу того, що

Рис. 11. Розкопки Ольвії. Умови проживання польських археологів. 1957 р. (фото з НА ІА НАНУ)

Fig. 11. Excavations of Olvia. Accommodations of Polish archaeologists. 1957. (photo from SA of IA of NASU)

Рис. 9, 10) і Євгеніуш Конік. Загалом у експедиції перебувало дев'ять громадян Польщі. З радянського боку роботами на ділянці керувала Ніна Олександрівна Лейпунська. Як і у випадку Мірмекія, дослідження в Ольвії передусім забезпечили польським археологам практичний досвід роботи на античних пам'ятках [Gurba, 2008, s. 146]. У грудні 1958 р. К. Маєвський відвідав Ленінград. На засіданні античного відділу Ленінградського відділення ПМК він виголосив доповідь, наголосив на бажанні встановити тісніші зв'язки між радянськими і польськими дослідниками [Архів ПМК РАН, ф. 312, спр. 444, арк. 137]. У листі К. Маєвського до Л. Славіна від 2 червня 1959 р. вказано, що розкопки планувалось продовжити 10 вересня – 10 жовтня 1959 р. Передбачалось, що до Ольвії прийдуть доцент С. Парницький-Пуделко, магістр З. Табаш та К. Маєвський з дружиною. Для проведення розкопок була потрібна згода Закордонного відділення АН СРСР та письмова згода директора Інституту археології. Дата початку розкопок та склад польського загону не були чіткими, адже в листі від 24 червня 1959 р. К. Маєвський писав, що до складу експедиції увійдуть Збігнев Табаш, доцент Тадеуш Завадський, доктор Людвіга Пресс. У постскрипті до листа, обговорюючи питання майбутньої експедиції, К. Маєвський писав: "...візьмемо із собою і цукор, і чай, каву та сигарети" [НА ІА НАНУ, ф. 17, спр. 16, арк. 1170]. Також цікавою деталлю з листа є теза про те, що харчування кожен буде організовувати індивідуально на квартирах чи при можливості – у їдальні, адже проживання у приватних садибах дозволило полякам зблизька побачити радянський стиль життя (рис. 11). Про внутрішньополітичну ситуацію в середині країн Варшавського блоку і залежність науки від політики свідчить лист К. Маєвського, датований 20 вересня 1959 р., де автор висловлює жаль з приводу того, що

польські археологи не зможуть взяти участь у розкопках Ольвії. К. Маєвський писав, що до Президії Польської академії наук надійшов лист з Академії наук СРСР, у якому йшлося, що польські археологи не можуть брати участь у радянських розкопках в Ольвії. Натомість полякам було надано дозвіл приїхати до Москви, Ленінграда та Києва для вивчення колекцій археологічних музеїв. Ця відмова надійшла практично перед від'їздом, запланованим на 23 вересня 1959 р. Про рівень міжособистісних контактів свідчить фраза К. Маєвського: *“На жаль не маю щастя з Вами вести розкопок”*, вона червоною ниткою проходила у листуванні наступних років. Цікаво, що у листі З. Ганшинець до Л. Славіна яка писала про неофіційний лист від К. Маєвського до неї, у якому останній писав, що він не поїде в експедицію, оскільки *“за останніми новинами з СРСР немає розкопок в Ольвії у поточному році”* [НА ІА НАНУ, ф. 17, спр. 16, арк. 1158].

Надаю нагодою ознайомитись з музейними збірками польські дослідники скористались і потім періодично приїжджали на стажування. Крапкою цієї активної археологічної фази польсько-радянської співпраці став візит у грудні 1958 р. до Ленінграду К. Маєвського, тоді завідувача Античним сектором Польської академії наук, який безрезультатно висловлював побажання продовжувати спільні експедиційні дослідження [Архів ІМК РАН, ф. 312, 1958, спр. 444, арк. 137].

Зазначимо, що польські дослідники мали право лише брати участь у розкопках, опрацювання та публікація отриманих результатів була ускладнена. У одному з листів К. Маєвський сам погоджувався, що польські археологи не будуть брати участі у публікації результатів [НА ІА НАНУ, ф. 17, спр. 16, арк. 1172].

Цим вигідно відрізнялись розкопки загону К. Міхаловського, якому вдалось опублікувати 2 томи з розкопок. Це було пов'язане із тим, що К. Міхаловський представляв передусім Національний музей Варшави і матеріали там оброблялись, експонувались і повертались до Ленінграду. К. Маєвський представляв університет, тому його робота зі знахідками обмежувалась часом роботи експедиції чи відрядження до музею. Існувала практика обміну путівниками і публікаціями, а польські науковці публікували свої статті та рецензії на деякі найголовніші праці з історії городища [Majewski, 1957; 1962; Majewski, Parnicki-Pudełko, Zawadzki, Wąsowicz, 1957; Dunin-Wąsowicz, 1975 etc.]. Також проводились спільні виставки матеріалів із розкопок античних пам'яток Причорномор'я (рис. 12). 30 червня 1961 р. К. Маєвський звернувся до Л. Славіна з пропозицією спільної публікації у польській *“Archeologii”*, але доля цього проекту наразі невідома. Також слід відзначити, що Л. Славін продовжував обмінюватись із К. Маєвським статтями і К. Маєвський приїжджав на святкування з нагоди 50-ліття Академії наук УРСР у травні 1969 р. У листі К. Маєвський відзначає надзвичайну насиченість екскурсійної програми, у якій закордонні делегати зобов'язані були брати участь. Внаслідок цього він не зміг зустрітись зі Л. Славіним в Інституті археології. Л. Славін також листувався із З. Ганшинець, яка висловлювала щирий жаль з приводу неможливості продовження співпраці. Вона за власним бажанням надіслала йому звіт про результати дослідження своєї ділянки і потім надсилала йому описи своїх подорожей і

Рис. 12. Відкриття виставки “Польські археологічні дослідження на Близькому Сході та в басейні Чорного моря”, Познань, 1969 р.

Fig. 12. Opening of exhibition “Польські археологічні дослідження на Близькому Сході та в басейні Чорного моря” Poznań, 1969

педагогічної діяльності. З листа від 24 червня 1959 р. від З. Ганшинець до Л. Славіна зрозуміло, що він питав про причини її відсутності у складі планованого загону. Проте вона відповіла, що хотіла б приїхати із дітьми і це потребувало додаткового узгодження з варшавськими органами державної влади [НА ІА НАНУ, ф. 17, спр. 16, арк. 1155]. У наступному листі від 17 липня 1959 р. З. Ганшинець написала, що не зможе взяти участь у розкопках, оскільки її дітям відмовлено у виїзді (оскільки у них немає запрошення від АН УРСР), а писати заяви і оформляти інші документи бракувало часу. Їх теплі наукові та особисті стосунки тривали і до початку 70-х рр. ХХ ст., З. Ганшинець регулярно вітала Лазаря Мойсейовича із днем археолога.

Наслідком перипетій стало те, що у 1959 р. К. Міхаловський організував Каїрську філію Польського Центру середземноморської археології (тепер Центр середземноморської археології Варшавського університету), а К. Маєвський почав розкопки римського провінційного укріпленого табору в Нове (Novae, сучасне с. Стклен, Свіщовсько на узбережжі Дунаю) в Болгарії. У листі від 16 липня 1961 р. К. Маєвський описував Л. Славіну результати розкопок в Нове і жалівся про неможливість розкопок в Ольвії, шкодував, що в радянсько-польському договорі немає пункту про розкопки [НА ІА НАНУ, ф. 17, спр. 16, арк. 1178]. На підставі відомостей К. Маєвського у Віснику стародавньої історії (ВДИ) було опубліковано коротке повідомлення про розкопки в Нове. Також у радянських археологічних виданнях з'являлись короткі повідомлення про результати розкопок К. Міхаловського в Єгипті та у Пальмірі.

Таким чином діяльність спільних радянсько-польських археологічних експедицій з дослідження античних пам'яток Північного Причорномор'я стала важливою віхою розвитку передусім польської середземноморської археології. Вони стали наслідком насамперед міжособистісних відносин науковців, не були пов'язані із політикою держави і залежали від щасливого збігу обставин. Натомість у подібних випадках завжди підкреслювалась "колективність" проекту. Збережені архівні документи дають змогу прослідкувати тло організації спільних археологічних робіт і виокремити їх мету і наслідки. Описувані події мають значний відбиток політичної ситуації, яка склалась у обох країнах, а також демонструють відмінність у баченні шляхів розвитку національної науки, мети і кінцевого продукту археологічних досліджень. Показовим є той факт, що спільні експедиції організовувались антикознавцями, що мали прямий стосунок до Львівського університету та інших наукових установ. Усе це в черговий раз підкреслює значення цієї галузі знань та внесок львівського історичного середовища до неї.

ЛІТЕРАТУРА

Архів Інститут історії матеріальної культури Російської Академії Наук (Архів ІМК РАН)

Ф. 312. – 1956.

Ф. 312. – 1958. – Спр. 435.

Ф. 312. – 1958. – Спр. 444.

Ф. 35. – Оп. 5. – Спр. 60.

Ф. 312. – 1956.

НА ІА НАНУ.

Ф. 17 (особовий фонд Лазаря Славіна). – спр. 16 (Листи до Л. Славіна від іноземних науковців).

Михаловський К.

1957 Раскопки древнего Мирмекия // Наука и жизнь. – IX. – С. 54–56.

Bernhard M.L.

1961 Kalos Limen. Fouilles polonaises in Cremée, URSS, 1959 // Bulletin du Musée National de Varsovie. – Vol. II. – № 1. – P. 3–10.

Bernhard M.L.

1961 La céramique hellénistique de Mirmeki // Atti dell settimo Congresso Internazionale di Archeologia Classica. – Vol. 3. – Roma. – P. 73–79.

Dunin-Wąsowicz Aleksandra.

1975 Olbia. Pontique et son territoire: l'aménagement de l'espace. – Paris: Belles-lettres.

Gurba J.

2008 Profesor Łazar M. Ślawin w Polskiej Archeologii // *Archeologia Polski*. – T. LIII. – Z. 1. – S. 145–147.

Majewski K.

1957 Les découvertes archéologiques á Olbia et leur importance scientifique // *Matériaux et recherches archéologiques*. – Warszawa. – P. 5–44.

Majewski K.

1962 Olbia. Odcrycia i badania archeologiczne w Olbii nad Bogem // *Olbia. Découvertes et recherches archéologiques d'Olbia sur le Boung. Matériaux*. – Warszawa.

Majewski K.

1962 Olbia. Odkrycie i badania archeologiczne w Olbii nad Bohem // *Prace Zakładu Archeologii Antycznej IHKM PAN*. – Z. 20.

Majewski K., Parnicki-Pudelko S., Zawadzki T., Wąsowicz A.

1957 Olbia. Teksty źródłowe i badania archeologiczne // *Prace Zakładu Archeologii Antycznej IHKM PAN*. – Z. 6.

Majewski K.

1957 Udział Polski w badaniach archeologicznych antycznych miast położonych na północnych wybrzeżach Morza Czarnego // *Z otchłani wieków*. – R. 23. – Z. 3. – S. 173–174.

Michałowski K.

1957 Classical Archeology in Crimea: A Joint Soviet-Polish Excavation // *The Illustrated London News*. – January 5 1957. – P. 28–29.

1958 Dalsze wykopaliska polskie w Mirmeki // *Problemy*. – 1. – S. 23–25.

1957 Mirmeki // *Encyklopedia współczesna*. – 12. – S. 553–555.

1957a Wykopaliska polskie w Mirmeki na Krymie // *Problemy*. – 2. – S. 87–90.

1986 Wspomnienia. – Warszawa.

Prof. dr. Kazimierz Michałowski...

1981 Prof. dr. Kazimierz Michałowski (14 IX 1901 – 1 I 1981) // *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*. – T. 25. – S. 5–52.

S. K. [S. Kolkówna]

1957 Wykopaliska w Olbii w 1955 r. // *Z otchłani wieków*. – R. 23. – Z. 5. – S. 316.

Sztetyło Z.

1965 Stemplowane imadła amfor greckich z wykopalisk polskich w Mirmeki na Krymie z 1958 roku // *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*. – T. 9. – S. 93–117.

Szymanska H.

Maria Ludwika Bernhard (1908–1998) // *Breaking ground: Women in Old Archeology* [Elektronnyj resurs]. – Режим доступа: http://www.brown.edu/Research/Breaking_Ground/bios/Bernhard_Maria%20Ludwika.pdf

Wąsowicz A.

1958 Olbia – miasto, którego już nie ma // *Mówią wieki*. – R. 1. – Nr. 5. – S. 32–36.

Wąsowiczówna A.

1958 Olbia // *Z otchłani wieków*. – R. 24. – Z. 2. – S. 107–117.

Anastasia BAUKOVA

SOVIET-POLISH ARCHAEOLOGICAL EXPEDITIONS: CRIMEAN EPISODE

The article discusses the background and activities of the joint Soviet-Polish archaeological expeditions that explored the ancient settlement of the Northern Black Sea coast in the second half of the 1950s. The study of this question enables to trace the history of science and personal communication among scientists, which investigated ancient culture.